

Thuislozen in Europa

M.H.R. Nuy en H.G. Brouwers*

In ieder sociaal systeem zijn slechts enkele toonaangevende kenmerken van belang wanneer het gaat om veranderingen in dat systeem te verklaren. De meeste kenmerken zijn in feite te alledaags om van doorslaggevende betekenis te zijn. Er verandert niets spektakulairs totdat er iets verandert in die paar toonaangevende kenmerken.
De Wet van Pareto

*Optimisten zien alleen het groene licht; pessimisten alleen het rode.
Heel verstandige mensen zijn een beetje kleurenblind.*
Bertrand Russell

Inleiding

Thuisloosheid omvat een zeer complexe problematiek en het lijkt ons alleszins aannemelijk om te stellen dat dit fenomeen sterk cultuurgebonden is, ofschoon het in alle culturen voorkomt. Het is derhalve wellicht ook beter om te stellen dat de gedaante van thuisloosheid nogal gebonden is aan de vigerende sociale systemen in een samenleving, inclusief het systeem van de geestelijke en maatschappelijke gezondheidszorg. Zo 'kweekt' ieder sociaal systeem, iedere samenleving zijn 'eigen' thuislozen.

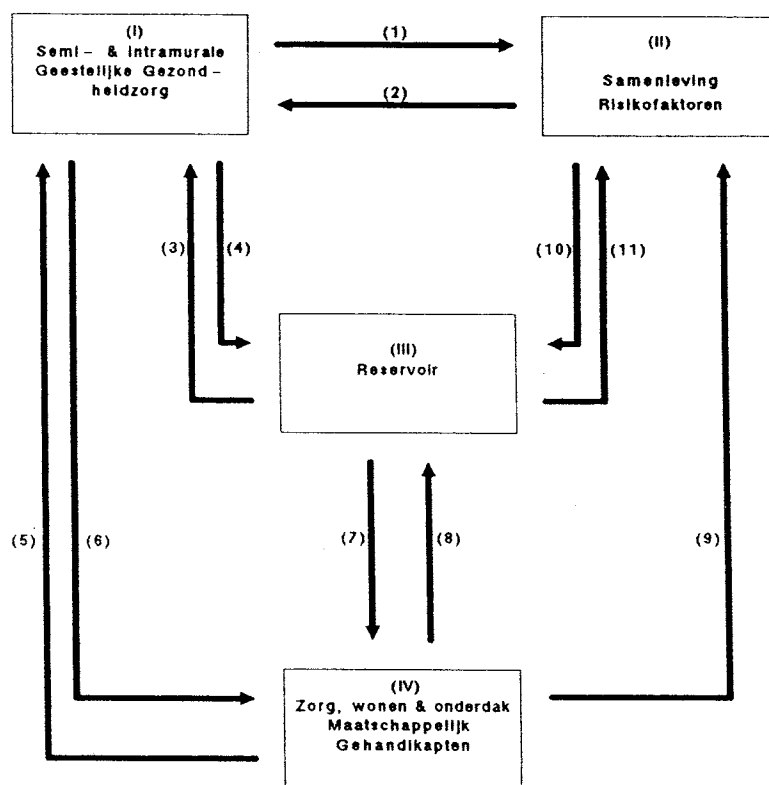
Het gebruik van de term 'thuisloos' wijst op het bestaan van een kern welke onvervreemdbaar lijkt te zijn. Deze kern is terug te vinden in de Wet van Pareto (in: Shannon, 1975, p. 27) waar hij het heeft over 'toonaangevende kenmerken'. Dat zijn de kenmerken die werkelijk van belang zijn om veranderingen in aard en aantal van de thuislozenpopulatie te verklaren. In onze optiek zijn het tegelijkertijd letterlijk grensoverschrijdende kenmerken.

Wanneer we het er met elkaar over eens worden uit welke aspecten deze kern bestaat, zal het vervolgens minder ingewikkeld zijn elke samenleving afzonderlijk te beschouwen en de invloed van het culturele en politieke klimaat, die in elke samenleving weer anders gestalte krijgt, op haar juiste waarde in te schatten. De vraag wie de thuislozen zijn, en welke oorzaken hen in aantal doen toenemen wordt dan meer vergelijkbaar over de verschillende samenlevingen. Maar we voegen er aan toe dat het definiëren van deze problematiek niet gemakkelijk eenduidig zal worden, omdat thuisloosheid nu eenmaal niet een ziekte, een meetbare afwijking of stoornis is.

* Auteurs zijn als wetenschappelijk medewerker verbonden aan de K.U. te Nijmegen. M. NUY is tevens secretaris van het European Network for Homelessness. Adres: Verlengde Groenestraat 75, 6525 EJ Nijmegen.

Een globale omgrenzing van territoria¹

In onderstaand diagram staan vier 'territoria' weergegeven. Twee weerspiegelen een domein van zorg (I en IV, waarbij deze laatste specifiek voor thuislozen), en twee andere symboliseren als het ware een gebied waarin de kwetsbaarheid van mensen 'opgehoopt' ligt. Het meest centrale domein is het Reservoir. Hierin vertoeven thuisloze, maar vooral dakloze mensen, die onregelmatig, zich niets aantrekkend van categorale grenzen, in de verschillende domeinen van samenleving en zorg verblijven. In dit diagram is de wisselwerking van het Reservoir met het domein van de zorg, wonen onderdak het grootst in omvang. Het domein van de risicofactoren in de samenleving fungeert hoofdzakelijk als een soort toevorkanaal.

De thuislozenzorg als erkende zorg (19 instellingen) kent een vóórg gebied, namelijk de passantenverblijven, een deel van de zogenaamde TSMD opvangvoorzieningen en een profitsector, namelijk de commerciële logementen/pensions. Deze laatste zijn niet een zorg-oplossing, maar herbergen wel dezelfde mensen. Het is aannemelijk dat een alom gesignaleerde toename van thuislozen in dit gedeelte van de territoria van maatschappelijk gehandicapten zichtbaar wordt, en dus óók meetbaar. Hier verblijven namelijk de mensen die in de categorale zorg niet (meer) behandeld en/of gehuisvest kunnen of willen worden.

Hieronder volgt een nadere omschrijving van deze processen die in de samenleving plaatsvinden en die relevant zijn voor het ontstaan en de groei van thuisloosheid. Het is een uitwerking van domein II.

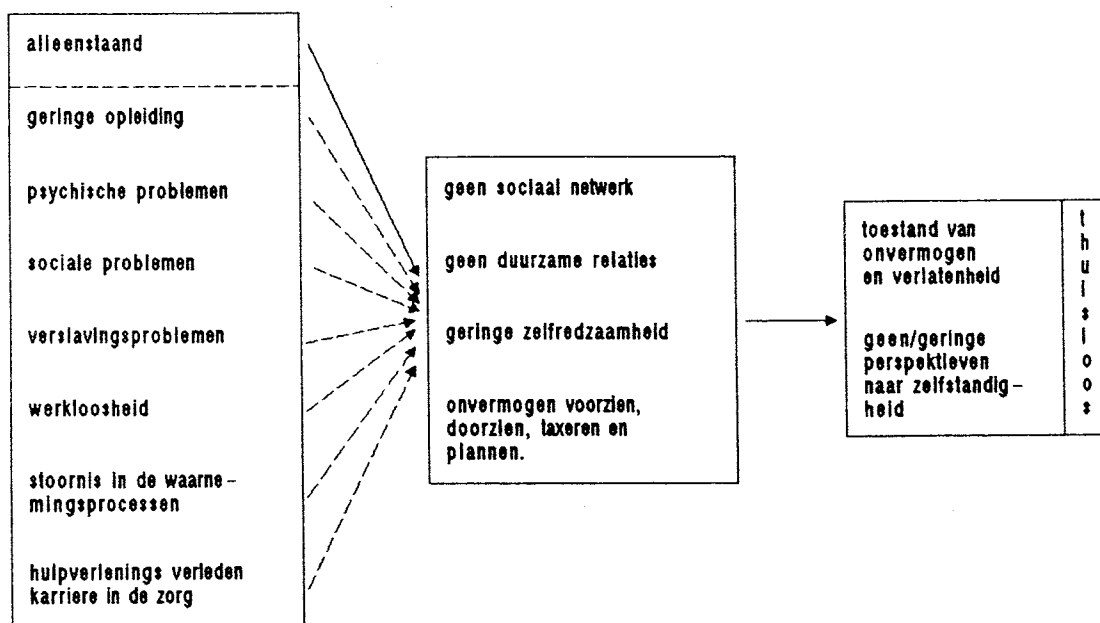
1. Naar analogie van het Plott-project Nijmegen.

Risicofactoren

De 'kern' van thuisloosheid lijkt te zijn opgebouwd uit een wisselend aantal factoren, welke elk afzonderlijk als risicofactor beschouwd kunnen worden.

Het staat vrijwel vast dat bij thuisloze mensen altijd sprake is van een bepaalde, doch gevarieerd voorkomende combinatie van 'eigenschappen' en dat de factor 'stoornis in de waarnemingsprocessen' (zie schema 1) daarvan een belangrijk centrum vormt. Zo is in verscheidene onderzoeken aangetoond dat de (gemiddelde) thuisloze bepaalde bekwaamheden, vergelijkenderwijs met anderen, niet heeft (Heydendael, 1969; Hulshof, 1969; Binnendijk, 1972; van Knippenberg, 1978). De thuisloze is over het algemeen minder goed in staat vooruit te kijken, te plannen, te voorzien. Dóórzien en taxeren, dat zijn doorgaans hun zwakste kanten. Maar het zijn wel eigenschappen die voor iedereen noodzakelijk zijn om zijn of haar leven in te richten, om actief te kunnen zijn in ons vlechtwerk van relaties, in onze ordening van tijd.

Schema 1

Daar het bij thuislozen gaat om een combinatie van factoren kunnen we zeggen dat juist in het patroon van factoren de verklaring te vinden is voor het feit dat de meesten van hen niet (meer) behandeld en/of gehuisvest kunnen worden in de categorale zorg (psychiatrisch ziekenhuis, verslaafdenkliniek, zwakzinnigenzorg). Hieruit is af te leiden dat de structuur en de mate van flexibiliteit van het categorale zorgsysteem in feite bepaalt wie worden opgenomen en wie worden uitgesloten of geweerd. En we voegen daar maar meteen aan toe dat het tegenwoordige tijdsbeeld, waarin het opnieuw gonst van veranderingszin en waarin

van praktisch alle bestaande zorg een ruïne wordt gemaakt, alleen maar een toenemende uitstoot laat zien van mensen die letterlijk nergens meer terecht kunnen. De druk op de thuislozenzorg wordt met het jaar groter, terwijl het tegelijkertijd een aantoonbaar feit is dat diezelfde thuislozenzorg het 'laatste vangnet' is van de totale geestelijke en maatschappelijke gezondheidszorg.

Maar laten we even terugkeren naar de risicofactoren in schema 1. Het is evident dat voor een jongere, alleenstaande werkloze man nu niet direct rooskleurige perspectieven in het verschiets liggen. Dat zal, behalve zijn persoonlijke gemotiveerdheid, vooral afhankelijk zijn van het opleidingsniveau. Is dit laatste gering te noemen en zijn er voor hem ook weinig mogelijkheden daarin verandering te brengen, dan maakt dat zijn situatie extra kwetsbaar. Een decent bestaan is haast onmogelijk te realiseren. Het hangt wellicht in hoge mate af van het hem omringende sociaal netwerk, of en in welke mate andere problemen zo zeer gaan overheersen dat hij geïsoleerd raakt, dan wel dat hij in staat is weerbaar te blijven tegenover deze vrijwel nooit gewenste situatie. *Is er geen sociaal netwerk* en zijn de persoonlijke en sociale beperkingen van de man groot te noemen — af te lezen uit de mate van zijn isolement — dan is er grote kans op het ontstaan van een sociaal vacuüm, c.q. van thuisloosheid. Daarentegen, als tegenhangend voorbeeld, kan een laag geschoolde arbeider met een zwakke persoonlijkheidsstructuur — en dit is géén waarde-oordeel — best weerbaar blijven tegenover de sociale problemen waarmee hij als arbeider geconfronteerd wordt, wanneer hij er althans niet alleen voor staat, maar bijvoorbeeld samenwoont, gehuwd is of andere, persoonlijke relaties heeft. *Indien deze relaties er evenwel niet zijn of wegvallen*, dreigt er een problematische situatie te ontstaan welke gemakkelijk kan 'escaleren', ook al gaan er soms jaren overheen vooraleer de toestand van thuisloosheid manifest wordt.

De levensgeschiedenissen van thuisloze mannen maken duidelijk dat het patroon van factoren talrijke variaties kent; het gaat om mensen met een zeer verschillend verleden, met zeer verschillende problemen en handicaps (Heydendael, Nuy, van Hazendonk, 1980).

Maar wat tevens blijkt, is dat thuisloosheid zich openbaart als een exodus, welke soms plotseling maar veelal geleidelijk samengaat met ontbinding van allerlei relaties, van eigen en andermans visies en activiteiten. *Bij thuisloze mensen is vrijwel altijd sprake van afbraak of verlies van persoonlijke bindingen en steunende milieus*. In wezen is het, bij mensen die eenmaal in deze toestand verkeren, een ernstige, bijna niet te herstellen relatieproblematiek. En dat is die onvervreemdbare kern, welke het scherpst te omschrijven is als een toestand van onvermogen en verlatenheid. Uit dit alles blijkt dat de factor alleenstaand een dominerende factor is. 'Alleenstaand' is derhalve een *noodzakelijke maar op zichzelf onvoldoende conditie voor thuisloosheid*; er 'komt dus altijd nog iets bij' (in het schema is dit gevisualiseerd door vanuit het vakje alleenstaand een doorlopende pijl te trekken en vanuit de bijkomende factoren een stippelpijl). Uit onderzoek (Mullink, 1962; Heydendael e.a., 1980) is tevens bekend dat thuislozen afkomstig zijn uit alle milieus, zij het overwegend uit de kansarme milieus. Maar dat is ook de meest kwetsbare groepering in een samenleving, doch de enige, rechtlijnige oorsprong van thuisloosheid kan het niet zijn. Wel een zwaarwegende risicofactor.

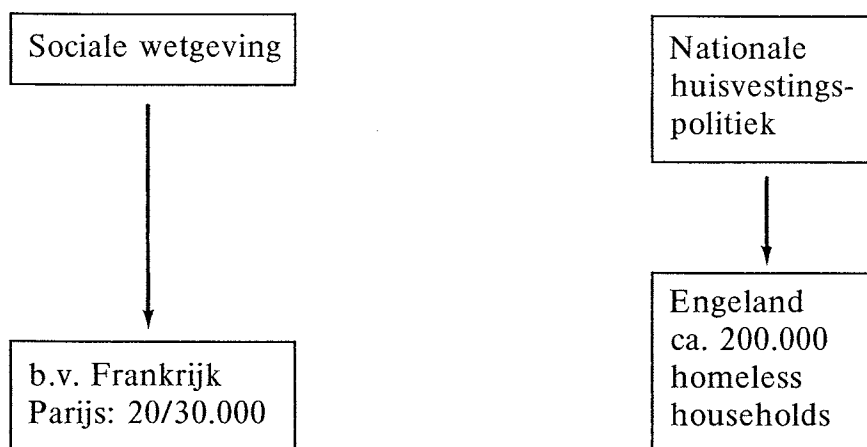
De factoren, zoals gevisualiseerd in schema 1, wekken de suggestie dat er

sprake is van een causaal verband met de toestand van thuisloosheid. De werkelijkheid is echter minder eenduidig. Allereerst zijn de factoren via empirische weg 'ontstaan' gemeten bij thuislozen wonend in internaten. Dit kan vertekend werken aangezien de populatie thuislozen in internaten bepaalde kenmerken heeft die niet vanzelfsprekend hoeven voor te komen bij de groepering thuislozen als geheel (VROM, 1986). Naar het schema toe betekent dit dat we niet moeten redeneren in termen van oorzakelijkheid, maar dat we dienen aan te nemen dat er sprake is van een wisselwerking. Een zekere onafscheidelijkheid, waarbij bovendien sprake is van een variatie in ernst hetgeen tot uitdrukking komt in de wisselende *combinatie* van meerdere kenmerken. Er zijn bijvoorbeeld veel mensen met een geringe zelfredzaamheid die niet in de problemen komen, tenzij bijvoorbeeld het sociaal netwerk wegvalt. Soortgelijke problemen doen zich voor bij een aspect als alcoholisme. Het scenario dat alcoholisme leidt tot verstoting uit het leef- en werkmilieu is niet minder waarschijnlijk dan het scenario waarin overmatig alcoholverbruik een reactie is op thuisloosheid en de bijbehorende verveling (VROM, 1986).

Armoede en thuisloosheid zijn geen synoniemen

Bovenstaande overwegingen bieden de gelegenheid even over de grens te zien en, zij het wel uiterst summier, in te gaan op de betekenis van schema 2. Daarin wordt o.m. duidelijk dat armoede en thuisloosheid anders geaarde fenomenen zijn.

Schema 2

Waar in Frankrijk en in Engeland over thuislozen wordt gesproken, domineert daarin vooral de structurele armoede/ongelijkheidsproblematiek ten gevolge van respectievelijk de sociale wetgeving en de huisvestingspolitiek. Wat hier vooral pregnant naar voren komt, dat is het verschil tussen dakloosheid en thuisloosheid. In technische zin is deze dakloosheid wel op te heffen, maar het lijkt primair een kwestie van politieke mentaliteit. En de tragiek is, dat wanneer je al deze armen van de samenleving bij elkaar optelt, heb je nog alleen maar een getal. Een macht vormen ze niet.

Wanneer het gaat over alleenstaande thuislozen zoals wij die in België en

Nederland hoofdzakelijk kennen, dan blijkt uit recente opgave van de National Campaign for the Homeless dat hun aantal in Engeland, dus de dakloze huishoudens niet meegerekend, geschat wordt op 330.000. Van Frankrijk zijn geen directe gegevens voorhanden, doch het zal het getal van de Britten ongetwijfeld evenaren. Blijkens een recente tv-documentaire wordt in Duitsland het aantal op straat levende mensen geschat op ca. 100.000. Ongeveer 10 % van hen is vrouw, een percentage dat overeenkomt met de Nederlandse situatie. Opmerkelijk is dat deze vrouwen zich doorgaans wat betreft demografische en gedragskenmerken niet onderscheiden van de mannen.

Het is 'gevaarlijk' in deze zin direct een vergelijking te maken met België en Nederland, aangezien niet duidelijk is van welke definitie nu precies wordt uitgegaan; wel dat het om zeer kwetsbare groeperingen gaat, doch welke allemaal bij elkaar worden 'opgeteld', is vooralsnog een vraag (cf. Coenegrachts, 1987).

Met enige voorzichtigheid lijkt het nietemin reëel te concluderen dat thuisloosheid in sommige landen voor een niet onbelangrijk deel een sociaal politiek vraagstuk lijkt, in de orde van persoonlijk inkomen, al dan niet verkregen uit arbeid, en huisvesting, maar dat er dan altijd nog een omvangrijke groepering 'over' blijft welke vermoedelijk overeenkomstige kenmerken heeft als de thuislozen in België en Nederland. De verschillende definities suggereren soms dat het niet om 'dezelfde groepering' gaat, maar in essentie kent de wereld van thuislozen geen enkele grens. Dat bevestigt o.i. tevens de veronderstelling dat met de thuislozen die er zijn, méér aan de hand is dan alleen maar het economisch aspect van inkomen en huisvesting. In België en Nederland wordt dat ook overtuigend aangetoond: zowel de huisvesting als de sociale verzekering — al zijn ze misschien niet overeenkomstig onze wensen — vormen niet het cardinale probleem; we kennen evenwel toch een omvangrijke groepering thuislozen. Indien eigen inkomen en huisvesting onvoldoende zijn of ontbreken, kunnen het vanzelf wel belangrijk bijdragende factoren zijn. Zou het echter hoofdzakelijk een armoede-probleem zijn, dan zou het aantal thuislozen beduidend hoger liggen; maar wat ernstiger is, is dat we in dát geval een groot aantal mensen ten onrechte het etiket van onvermogen zouden opleggen, hetgeen zonder meer immoreel is.

De weg naar een synthese van denkbeelden

Als het gaat over thuislozen en thuislozenzorg in Europa, dan is op de allereerste plaats uitwisseling van kennis en inzicht noodzakelijk. Dat werkt aanstekelijk, in die zin dat het ene stimuleert om de gemeenschappelijkheid van de problematiek te willen onderkennen, zodat we ook geleidelijk aan aansluiting vinden bij benaderingswijzen die nu nog typisch 'Hollands' of typisch 'Belgisch' lijken. Het uiteindelijke doel is het verkrijgen van vergelijkbare onderzoeksmethoden en -resultaten opdat een synthese van denkbeelden kan ontstaan. Dit lukt niet of zeer moeilijk wanneer we vooral de onderlinge verschillen blijven benadrukken. Om deze reden willen we in het navolgende een toelichting geven op het enkele maanden geleden gestarte prognostisch landelijk onderzoek naar thuislozen en thuislozenzorg (PLOTT). In het bijzonder omdat in dit onderzoek een methodiek wordt gehanteerd, welke ook in de ons omringende landen zeer goed toepasbaar lijkt, waardoor vergelijkingen later in de tijd vermoedelijk beter tot hun recht zullen komen.

Wij schetsen u eerst de achtergrond van het project.

In de afgelopen paar jaar is herhaaldelijk het signaal naar buiten gebracht, dat er steeds meer mensen in een positie komen van hulpeloosheid. Dat wil zeggen dat de categorale hulpverlening met hen geen raad meer weet en dat zij hun toevlucht zoeken in het circuit van de thuislozenwerking. Het signaal waar het hier over gaat, in de media veelal in sterke bewoordingen uitgedrukt, werd meestal gepresenteerd onder alarmende 'koppen': 'Steeds meer jongeren kansloos', 'Psychiatrische patiënten de straat op', 'Met verslaafden weet niemand nog raad', 'Voor zwervers te weinig onderdak'. Het is maar een willekeurige greep uit de talloze Nederlandse krantenartikelen, maar ze illustreren de ernst en de onmacht.

Het circuit van thuislozenzorg laat zich ook niet onbetuigd. De erkende thuislozeninstellingen en een deel van de algemene opvangcentra in dit circuit, de 'non-profitsector', zijn er niet op ingesteld vele problematische mensen tegelijkertijd op te nemen, nog afgezien van het fysieke tekort aan plaatsen. De toename leidt niet tot massale afwijzing, maar wel tot enige noodgedwongen selectie, terwijl dat eigenlijk niet kan. Het is zelfs ronduit rampzalig dat in een groep van mensen, die nergens terecht kan, nog geselecteerd moet worden. Desalniettemin wordt in geval van beddentekort, met name in de winter, bewonderenswaardig geïmproviseerd, en juist dan ook beter samengewerkt met aanverwante voorzieningen. Men is inventief genoeg. Maar toch, een aanzienlijk deel van de cliënten moet uitwijken naar de profit-sector, i.c. de logementen en pensions, en als ook daar geen plaats is, dan is het letterlijk de straat. Het zal duidelijk zijn dat de toename van het aantal kansloze mensen vooral en het meest zichtbaar wordt in het web van de thuislozenzorg en de territoria daaromheen. We kunnen 'een tijdje' denken dat het goed is dat er zo'n web of 'vangnet' bestaat, maar een oplossing is het geenszins. In een steeds drukker wordend circuit van in de verdrukking geraakte en aan hun lot overgelaten mensen is het onmogelijk ook maar een ogenblik te denken dat aan hen 'nieuwe perspectieven' geboden kunnen worden. Het is voor de meesten uitsluitend een kwestie van opvang.

De alarmseinen zijn gehesen. Zowel in de samenleving waar men constateert dat deze kwetsbare groepering in omvang toeneemt, als in de zorg waar men eigenlijk zegt het zó ook niet meer aan te kunnen. Want de toeloop is (te) groot geworden, en de problematiek te ernstig. Men zou kunnen zeggen, 'de Ark van Noë is overvol' of, meer eigentijds, zelfs in de marge is geen plaats meer. In dit decor moeten we het PLOTT-project plaatsen. De belangrijkste doelstelling is het vinden van verklaringen voor de toename van het aantal thuislozen in Nederland, en vervolgens proberen aan te geven welke aanpassingen in het circuit van zorg wenselijk zijn.

Thuislozen zijn overal te vinden. Ze worden bovendien overal 'aangeemaakt' en in toenemende mate. 'Overal' betekent: in de samenleving en in alle categorale zorggebieden. Tussen die zorg en de samenleving is een wisselwerking, namelijk deze, dat thuislozen op grond van een aandoening, psychisch probleem of sociale problematiek op dezelfde manier als anderen in allerlei zorggebieden terecht komen. Nadat (of zelfs doordat) de acute klacht of problematiek is opgelost of gestabiliseerd, blijft de thuisloosheid 'over'. De toeneming van thuisloosheid is vooral te zoeken in risicofactoren vanuit de samenleving, vooral (toeneming van) combinaties daarvan, en door veranderingen in het beleid van de

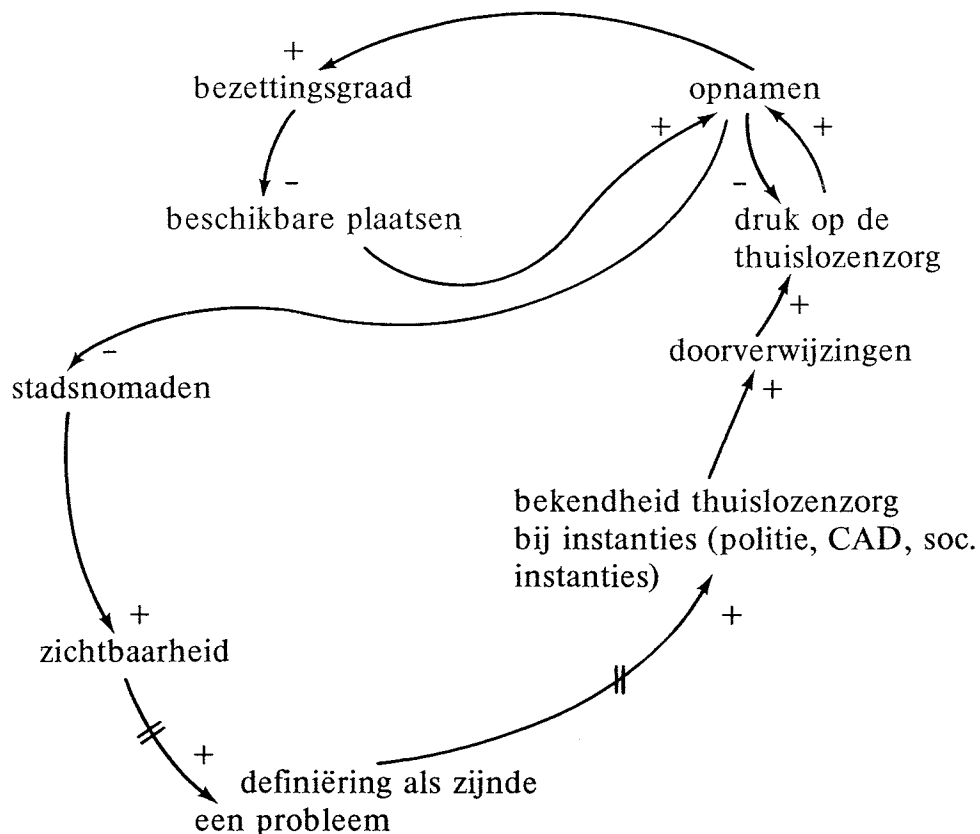
zorggebieden. Méér risicofactoren èn meer combinaties daarvan zijn derhalve de verklarende variabelen.

De onderzoeksmethode

Wanneer men een gegeven probleem uit de ervaringswereld wil oplossen, zal men zich vaak van een aantal disciplines moeten bedienen. Problemen hebben immers zelden de plezierige eigenschap dat ze precies binnen één enkele discipline passen. Als voornaamste methode is derhalve gekozen voor een systeemkundige benadering. Deze techniek komt er op neer dat in het onderzoek een zogenaamd 'mentaal systeem' wordt gehanteerd, dat gaandeweg wordt omgezet in een 'empirisch systeem'. Bij dit laatste wordt het mogelijk te stimuleren, uiteraard met zo realistisch mogelijke ontwikkelingen. Dit proces vormt de constructie van het causaal model en het stroomdiagram; schema 3 geeft daarvan een voorlopig voorbeeld.

De factor bekendheid van de thuislozenzorg bij allerlei instanties heeft hier een sleutelpositie. Het causale diagram laat zien hoe deze factor van invloed kan zijn op het verloop.

Schema 3. Voorbeeld van een causaal diagram

In de overal beschutting biedende architectuur van onze steden constateren we een toename van stadsnomaden, zwervers, buitenslapers, kortom: thuisloze mensen die bovendien letterlijk dakloos zijn.

Door deze toename in het stadsbeeld wordt de thuisloze meer zichtbaar en na enige tijd wordt het als een probleem gedefinieerd. Geleidelijk aan wordt de thuislozenzorg bij allerlei instanties steeds bekender en tevens wordt duidelijker wat de thuislozenzorg te bieden heeft. Het aantal doorverwijzingen neemt dan toe. De druk op de thuislozenzorg derhalve wordt groter, meer opnamen, dus tevens een hogere bezettingsgraad. Bij gelijk blijven van de capaciteit vermindert het aantal beschikbare plaatsen en derhalve ook de mogelijkheid tot opnamen. Als de huidige tendens in de Nederlandse zorg zich voortzet, leidt dit onherroepelijk tot een dichtslippen van de instellingen. Het is duidelijk dat dit sterk merkbaar zal zijn in het Reservoir en in de particuliere logementen.

In het voorgaande is reeds uiteengezet dat er geen sluitende theorie bestaat over de relatie risicofactoren en thuislozen(zorg). Onder meer om die reden hebben wij gekozen voor een systeemkundige benadering van het vraagstuk. Dit systeemkundig model wordt geconstrueerd op grond van kwantitatieve gegevens: de registratie uit diverse bronnen, en op grond van kwalitatieve data zoals beleidsvoornemens uit allerlei relevante strata. Dit laatste geschiedt met behulp van interviews met experts op beleidsniveau, met onderzoekers en met belanghebbenden binnen de thuislozenzorg en daarmee verwante gebieden.

Tijdens het hele proces van onderzoek wordt veel cijfermatig en interviewmateriaal verzameld. Wanneer het model gereed is, worden reëel geachte ontwikkelingen in de samenleving en in de zorg door middel van simulatie technieken in kaart gebracht. Tevens worden daardoor de variabelen zichtbaar die voor een verklaring van de toename van het aantal thuislozen van belang zijn. Een belangrijk onderdeel daarbij vormt de praktijk-evaluatie (zowel op macro-niveau: één of meer steden, als op meso-niveau: één of meer projecten).

De gemeenschap

Tot slot willen we kort ingaan op een vaak gestelde vraag, namelijk; wat kan een samenleving doen aan het 'fenomeen thuisloosheid'? Het antwoord klinkt als een volmaakt cliché, omdat het altijd en eeuwig neerkomt op een hameren op hetzelfde aambeeld: strijd tegen ongelijkheid, maar het is evenwel pas een cliché als het hierbij *blijft!*

Wil de strijd voor een gelijkheidsideaal geen vechten tegen de bierkaai zijn, dan zal die strijd onderbouwd moeten worden, en dat kan alleen door een stevig fundament van research. Daar moeten we het in elk land apart, maar ook met elkaar vooral over eens zijn. Daarna zal het nog geen peulschil zijn, maar de kans om serieus genomen te worden, zal er aanmerkelijk door verbeteren.

Uiteindelijk, en dat hoeven we niet te verbergen, zal het gaan om een strijd in tweeërlei zin. Er dient meer gedaan te worden voor de thuislozen die er *zijn*, en er dient in preventieve zin meer gedaan te worden aan het terugdringen van de groei van het aantal thuislozen. Concreet betekent dit dat de thuislozenzorg niet het stiefkind van de totale zorg mag blijven en dus ook op den duur over meer middelen moet kunnen beschikken. Het gaat namelijk niet alleen om opvang pur sang, maar tevens op perspectieven te kunnen bieden *binnen* die zorg. Dit omdat de klassieke uitleg van het begrip resocialisatie voor de meeste thuislozen ongeldig, kansloos is. Vandaar dat er alternatieven ontwikkeld worden, welke o.m. neerkomen op het bieden van een gedifferentieerd leefmilieu. Dat

komt de stabiliteit ten goede. Dat heeft positieve effecten voor het besef van identiteit, zoals inmiddels uit onderzoek bij chronisch psychiatrische patiënten is gebleken (Wennink, 1986). Eenmaal thuisloos, is een wezenlijke verandering van bestaanswijze vaak niet meer te verwachten Omdat er veelal geen tijdspectief is, is er ook geen hoop op dat zijn individuele ontwikkeling nog volledig tot zijn recht zal komen. In dat geval rest dus alleen de zgn. up-side-down-methoediek, en dat is: ingaan op de mogelijkheden die er nog wél zijn. Een verhelpend medicijn is er niet.

In de tweede plaats ligt in het perspectief van deze strijd tegen ongelijkheid de sociaal-politieke zorg en wil om gelijke kansen te realiseren op de belangrijke levensterreinen van opleiding, arbeid, huisvesting en gezondheidszorg. In essentie gaat het om het opheffen van tal van culturele onrechtvaardigheden. Er is in dit opzicht naar mijn mening slechts één aspect van 'farce majeure': niet iedereen komt getalenteerd ter wereld. Met andere woorden, de leefstijl of bestaanswijze van mensen zal nimmer voor iedereen hetzelfde zijn. Talent en temperament, er zijn mensen met meer en er zijn mensen met minder (Nagel, 1977).

Deze uiteenzetting is uiteraard niet 'volledig'. maar het geeft wel de voor naamste contouren aan waarover het Plott-project handelt en wat de sleutel kan zijn tot beter vergelijkbare resultaten uit onderzoekingen in Europa. Tegelijkertijd is wat meer in het voetlicht gebracht dat voor een Europese Associatie voor Thuislozen een belangrijke taak ligt, namelijk het op politiek niveau slechten van het diepgewortelde denkbeeld 'dat een goed bestaan alleen is weggelegd voor de slimmen en de rijken onder ons'. Een dergelijk 'Europees Collectief' is noodzakelijk, want wanneer we geïsoleerd van elkaar verder gaan, komen we niet tot de nodige onderbouwing van wat we 'onze strijd' noemen, en zullen onze denkbeelden in de zich sterker ontwikkelende Europese politiek worden afgedaan als 'de vertrouwde ideologie van de welzijnsmaffia'. Anders gezegd, we kunnen wel heel betrokken taal spreken — en in dit vak is engagement onontbeerlijk —, maar in de alledaagse werkelijkheid constateren we niet zelden dat we helaas leven in een wereld van tamelijke onverschilligheid. 'Ieder voor zich en God voor ons allen'. Veel hangt derhalve af van de kwaliteit van onze argumentatie.

Wij wijzen hier op de visie van Nagel: zwerven ontstaat behalve uit psychologische condities, in de eerste plaats uit de maatschappelijke gevolgen van de politiek. De rangordening van oorzaken blijft m.i. betwistbaar, doch daar was het Nagel ook niet primair om te doen. Hij wilde vooral aspecten van de maatschappelijke etiologie belichten. Hij beschrijft dat aldus: 'Landloperij en bedelarij vormen afwijkende gedragsvormen die anti-deviantie opwekken bij burgers die, ten eerste, law and order als de hoogste waarde stellen, en ten tweede, in deze waarde de loonarbeid als een zeer belangrijk element zien. Anti-deviantie kan deviantie-versterkend werken. De deviant wordt zich van zijn deviantie bewuster en aanvaardt de deviantie beter, de anti-deviantie wordt feller, de spiraal is opgezet'. Dit herinnert Nagel aan de zienswijze van Vexliard (1957): dat de rijken als het ware geroepen zijn, rijker te worden en de armen om toch de rol van armen te blijven spelen, elke dag weer 'beter'. Met andere woorden, de weerstand van onze samenleving tegen de gelijkschakeling van alle mensen zal niet gemakkelijk te breken zijn, er blijkt behoefte te bestaan aan duidelijk gemarkeerde rollen. Ei-

gentijdse studies zoals van Engbersen en van der Veen (1987) lijken dit zonder meer te bevestigen.

Juist vanwege de complexiteit van deze problematiek is een uitwisseling van ideeën, methoden en resultaten noodzakelijk. Op die wijze kan tevens, in de zin van beeldvorming, bijgedragen worden aan de ontmythologisering: thuislozen zijn misschien vreemde zielen, maar niet alleen zielige dronkaards wier lot slechts door eigen handelen getekend is (cf. Harold Pinter's *Huisbewaarder*). Overigens, wie is niet een vreemde ziel.

Bibliografie²

- COENEGRACHTS, K., *Thuislozen in Europa*, Voordracht Studiedag VDVO aan de R.U. Gent, december 1987.
- ENGBERSEN, G. en VAN DER VEEN, R., *Moderne Armoede*, Leiden/Antwerpen, Stenfert Kroese, 1987.
- HEYDENDAEL, P., *Een psychologische studie over thuislozen*, Diss. Nijmegen, 1969.
- HEYDENDAEL, P., BOERSMA, F., NUY, M. en VISSERS, A., *Kenmerken van maatschappelijk gehandicapten*, Rapport, 1980.
- HEYDENDAEL, P., NUY, M. en VAN HAZENDONK, A., *Uit de pas. Denkbeelden, theorieën en onderzoek over thuislozen en andere maatschappelijk gehandicapten*, Nijmegen, Dekker en van de Vegt, 1980.
- HEYDENDAEL, P. en NUY, M., 'Kenmerken maatschappelijk gehandicapten. Clusters en voorzieningen', *Tijdschr. Psychiatrie*, 23, 1981.
- HEYDENDAEL, P. en NUY, M., 'Kategoriaal institutionaliseren van maatschappelijk gehandicapten: een achterhaalde visie', *Tijdschr. Metamedica*, 62, 1983.
- Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu, *Thuislozen. Een verkennend onderzoek naar thuisloosheid in Nederland*, Den Haag, 1986.
- MULLINK, J., *Thuisloze mannen*, Diss. Nijmegen, 1963.
- NAGEL, W.H., *Het werkschuwe tuig*, Samsom, *Kriminologische cahiers*, 2, Alphen aan den Rijn, 1977.
- PINTER, Harold, *De huisbewaarder*, Toneel, Amsterdam, Bezige Bij, 1980.
- NUY, M.H.R., *Thuislozen in Europa. De lange weg naar een synthese van denkbeelden*, Voordracht Studiedag V.D.V.O. aan de R.U. Gent, 17 december 1987.
- SHANNON, Robert E., *Systems simulation, the art and science*, Prentice-Hall USA, 1975.
- VEXLIARD, A., *Le clochard*, Desclée de Brouwer, 1957.
- WENNINK, J., *Beschut wonen. Over de effecten van kleinschaligheid*, Noordwijkerhout, St. Bavo, 1986.

2. Een bibliografie van de zorg voor maatschappelijk gehandicapten is verkrijgbaar bij de auteur.